

Válogatás a szociológus könyvespolcáról

Bizalom és közösségi-közéleti aktivitás a mai magyar társadalomban

UTASI ÁGNES:

Kötelékben. Szolidaritás-hálók és közélet.
Belvedere Meridionale, 2013. 259. oldal

A Belvedere Meridionale gondozásában 2013-ban jelent meg Utasi Ágnes *Kötelékben. Szolidaritás-hálók és közélet* című kötete. A kutatás a közösségi lét és közéleti participáció kérdéskörét vizsgálja. A kutatás hipotézise szerint a közösségi kapcsolatok erősítése és az aktív közéleti részvétel képes az újkapitalizmus hibáinak kiküszöbölésére és a demokrácia megújítására, vagyis a demokrácia „demokratizálására”.

Utasi Ágnes vizsgálatának különlegessége, hogy nem egy kutatás eredményeit elemzi, hanem három különböző kutatást szintetizál jelen kötetében. Az egyik adatbázis 2009-ben készült, ez a magyarországi közösségek szerveződését vizsgálja (N=1051), a második egy 2011-es adatfelvétel, amely ugyanezen kérdéskört vizsgálja három ország hét falujában (N=814), a harmadik pedig az European Social Survey 2008-as felvétele a bizalom és a társadalmi közösségek kérdéskörében (N=58 454).

Utasi fontos megállapítása, hogy ugyan „a globalizált piacgazdaság működése (...) erodálja a régi közösségeket, ám egyúttal új közösségeket

is épít azáltal, hogy megváltoztatja a régi normákat, értékeket, miközben az új termelési struktúra igényeit kiszolgáló új normák, új közösségek kialakítására készítet (20. o.)”. E nézet megjelenése azért is fontos, mert így a szerző a konfliktuselvű és funkcionalista paradigma összhangba hozására törekszik és képes elkerülni az ideológiai áttételeken keresztül megjelenő objektivitást veszélyeztető kutatói attitűdöt is.

A vizsgálatok egyik fontos eredménye, hogy az egyén(ek) erős közösségi integrációjából nem feltétlenül következik aktív közéleti-közösségi praxis. Ha egy társadalmi aktor több mikroközösségbe is tartozik – például baráti társaságokba, sportkörökbe, szakmai szervezetekbe, stb. – akkor ez nem jelenti azt, hogy az életét, vagy a demokrácia kérdését érintő közéleti ügyekben is aktív szereplőként jelenik meg. Eszerint nincs oksági összefüggés a két társadalmi tény – a közösségi integráció és aktív közéleti részvétel – között. Jobb esetben inkább csak együttjárás tapasztalható.

A kutatói kérdések arra is irányultak, hogy a különböző társadalmi csoportokra milyen identitástudat jellemző, milyen csoportszervező erők alakítják ki a makrotársadalmi közösségeket. A kutatás szerint a társadalom legkedvezőbb helyzetű csoportjainak – az egyszerűség kedvéért nevezük őket társadalmi elitnek – „identitástudatára leginkább a hivatás-identitás, az ideológiai (vallási/politikai) és nemzeti identitás jellemző (214. o.). Ezzel szemben a hátrányos hely-

zetű csoportok esetében a település, a lakóhely az identitásformáló erő. Ezt úgyis is interpretálhatjuk, hogy az elitnél ez azt jelenti, hogy „az vagy, ami a hivatásod”, a társadalmi peremvidéken élők esetében pedig, hogy „az vagy, ahol élsz”. A hátrányos helyzetű csoportoknál azért jelenhet meg dominánsan a lakóhelyi identitás és a hivatás-identitás pedig kevésbé, mert sok esetben a szegényebb rétegek nem rendelkeznek tartós munkával, amely személyiségüket formálni tudná, vagy, ha rendelkeznek is állandó munkavisztonnal, akkor ezek sokszor alacsony presztizsű foglalkozások.

Utasi kutatásának egyik legérdekesebb része a társadalmi participáció legkézzelfoghatóbb szegmensét a közéleti-politikai praxist vizsgáló fejezetek. Itt fontos megjegyezni, hogy ez az adatfelvétel 2008-ban készült, vagyis a következtetések – egy része – a 2008-as és azt megelőző évekre érvényesek. A magyar társadalomról a kutatás alapján elmondható, hogy kevésbé jellemző a közéleti részvétel, de, ha az egyének-közösségek részt vesznek a közéleti-politikai megnyilvánulásokban, akkor ezek leginkább az engedélyezett tüntetésekből való részvételt jelentik. A vizsgálat jelzi, hogy a protest megnyilvánulásokban résztvevőkre nem jellemző az intenzívebb közösségi lét. „Vagyis a hatalom visszásságai elleni radikális fellépés és a közösségi lét közötti összefüggés meglehetősen gyenge, tehát inkább elszigetelt, egyéni „lábadók”, mint közösségi individuumok vállalják a hatalom visszásságai elleni radikális fellépést” (221. o.). Ez azt is jelenti, hogy amikor a közbeszédben a társadalom radikalizálódásának folyamatáról beszélnek, akkor ez nem a társadalom egészére jellemző tendencia, hanem csak egy szűk csoport radikalizálódását jelezi. A pártszimpátia és a közéleti-politikai praxis vizsgálatok kiderült, hogy a politikai pártok közül a Jobbik szimpatizánsai körében a legmagasabb a közéleti-politikai praxist mérő skála értéke. Velük szemben a legalacsonyabb értéket pedig az MSZP szimpatizánsai érték el. Szembetűnő, hogy míg a magyar társadalom-

ban a közösségi index átlagértéke magasabb, vagyis a közösségi kötődés fontosabb, mint a közéletiség, addig ez a hatalomra törő pártok pártszimpátia-csoportjaiban (a Fidesz, de különösen a Jobbik szimpatizánsai körében) megfordul és a közéleti aktivitás kerül előtérbe a közösségi lét helyet. Így azt is mondhatjuk, hogy „a pártpreferenciát jelző, politikailag elkötelezett fiatal csoportokban a pártkötődéshez kapcsolódó közéletiség mintegy helyettesíti a közösségi életet, közösségi színezetet ölt” (222. o.). A továbbiakban érdemes lenne megvizsgálni, hogy ez a tendencia a Jobbik esetében a parlamentbe kerülés hatására megváltozott-e.

A faluvizsgálat során a magyarországi Rúzsán, Petőfiszálláson és Ramocsaházán, a vajdasági Hajdújárason és Bácsgyulafalván, az erdélyi Agyagfalván és Bögözön készült adatfelvétel. A falvak esetében a kutatás alapján megállapítható, hogy a magyarországi falvakban kevésbé erősek a kapcsolati hálók, mint a határon túl. A falvakban a közéleti participáció esélye csak akkor tud növekedni, ha a különböző pártok képviselőit is a helyi közösségek jelölnék és az országos pártpolitika a falvak lakóiban nem „zavaró elemeket”, „éretleneket” látna.

A könyv harmadik vizsgálat a társadalmi participáció, a bizalom és a közösségi kapcsolatok különbségét elemezte az európai országok között. E kérdéskörben Magyarország, csak úgy, mint a posztszocialista országok, a közösségi-közéleti participáció mértéke szerint a legutolsó csoportba került. Látható, hogy a bizalom, a közösségi-közéleti aktivitás azokban az országokban erős (Skandináv államok, Hollandia, Svájc, Németország, Nagy-Britannia, stb.), ahol a lakosság többsége jólétben él, viszonylag magas iskolázottsági-műveltségi szintet ért el, valamint ahol a társadalom szervesen tudott fejlődni nemzetközi traumák és diktatúrák nélkül.

Utasi kutatásában is – mint oly sok más társadalomtudományi vizsgálat során – időről-időre visszatér az az okfejtés, magyarázat,

mely szerint az oktatás kiterjesztésével, az iskolázottság növelésével a különböző társadalmi problémák megoldhatóak. Jelen esetben ez a következőt jelenti: a közéleti aktivitás és a demokrácia megújításának alapfeltétele a magas(abb) fokú iskolázottság és bizonyos műveltségi szint megszerzése. Akarva-akaratlanul ez a logika az iskola mindenhatóságát hirdeti, az iskoláztatásba vetett hiten alapul – jobb híján nevezzük „hitnek”. Ez az érvelési rendszer, vagy érvelési technika a következőket esetekben jelenhet meg: ha nagy a munkanélküliség, akkor a megoldás az iskoláztatás növelésében rejlik; ha alacsony a foglalkoztatottság, akkor az oktatás segít ennek növelésében; ha a gazdaság nem teljesít jól, akkor az oktatás fejlesztése megoldja ezt a helyzetet; ha a társadalom egészségi mutatói nem kielégítőek, akkor az iskolai (egészség) neveléssel megoldható ez tematika; ha a pedagógusok nem mozognak otthonosan a kompetencia alapú oktatásban, akkor ez szintén csak a formális oktatási rendszer kiterjesztésével oldható meg és a példák akár a végtelenségig sorolhatóak. Vagyis az iskoláztatás úgy jelenik, mint olyan társadalmi tény, amely – szinte – minden létező társadalmi probléma orvoslására képes. Ezt a jelenséget nevezhetjük akár oktatási imperializmusnak is. Ugyanakkor az 1990-es évek közepétől kezdődően – vagy már még korábbról – az oktatás expanziójának lehetünk tanúi az oktatási rendszer minden szintjén. E nagyfokú expanzió ellenére láthatóan a különböző társadalmi problémák nem oldódtak meg. E szerint az oktatásba investált

erőforrások nem minden esetben térülnek meg, vagy nem úgy, ahogy azt a kutató elvárja. Valamint az oktatás társadalomjavító, esélynövelő funkciójával kapcsolatban már korábban is felmerültek kérdések, leginkább szociológiai körökben. Itt csak elég megemlíteni Pierre Bourdieu elméletét, mely szerint az oktatási rendszer nemhogy csökkentené a társadalmi különbségeket, vagy változtatna a tudásjavak elosztása közti distinkciókban a társadalom tagjai között, hanem inkább megmerevíti, sőt növeli is azokat. Valamint ennek hatására nem inkább tudásmonopóliumok alakulnak ki? Afelől nincs kétség, hogy az iskolázottsági és műveltségi szint növelése pozitív társadalmi változásokat képes indikálni, de az már kérdéses, hogy egyedüli szegmensként képes orvosolni minden társadalmi egyenlőtlenséget. Emiatt is lehet, hogy érdemes átgondolni az oktatás manifeszt és látens társadalmi funkcióit.

Utasi Ágnes könyvét a közösségi-közéleti aktivitást és a társadalmi bizalmat vizsgáló további kutatások számára nem lehet megkerülni. A kötet elolvasása további kérdések megválaszolására, vizsgálatára készítet. A recenzens számára különösen az a kérdés tűnik érdekesnek, hogy a 2010-es országgyűlési és önkormányzati választásokat követően a politikai-közéleti participációs aktivitások hogyan, milyen mértékben és irányban változtak. A kötet ajánlható szociológusoknak, network-kutatóknak és a társadalmat összetartó közösségek iránt érdeklődő hallgatónak és laikusoknak is. *

DARVAI TIBOR

darvai.tibor@gmail.com